

ER ANDELSBEVÆGELSEN EN DEL AF LØSNINGEN?

Søren Porsbjerg og Torben Lunding Madsen
Nordea

Dansk landbrug er aktuelt i en betydelig indtjeningskrise, hvilket bl.a. skyldes de seneste års store udsving i verdensmarkedspriserne på fødevarer – og dermed priserne på landbrugets afsætningsprodukter. Samtidig har mange landmænd i dag volumen til selv eller i mindre grupper at forestå afsætningen af deres produktion.

Udviklingen har medført revner i det sædvanlige tætte sammenhold mellem landbruget og dets andelsvirksomheder. Strategien for andelsvirksomhederne diskuteres intensivt, og en del landmænd søger andre afsætningsformer.

Landbruget og andelsvirksomhederne har gennem historien gennemlevet adskillige kriser. Det har gennem årene medført løbende tilpasninger og nytænkning, hvilket har medvirket til den danske fødevareklynges høje internationale position.

Denne artikel vil set fra en finansieringskilde søge at belyse, hvordan andelssektoren har udviklet sig og tilført værdi til primærlandbruget samt hvilket potentiale, der fremadrettet vurderes at være i andelsbevægelsen for dansk landbrug.

Præmissen for artiklen er den »ideelle« verden, hvor andelsvirksomheder og øvrige virksomheder er lige veldrevne og ligestillede for så vidt angår de lokale markeders forbrugerpræferencer, internationale markedsvilkår og konkurrenceforhold (fx lønninger) etc.

Andelssektorens historik og udvikling

Andelsbevægelsen har været en af grundstenene for dansk landbrugs udvikling og Danmarks ganske betydelige fødevareeksport.

Andelsbevægelsen opstod bl.a. med baggrund i den økonomiske krise i landbruget tilbage i 1860'erne – også dengang som følge

af faldende internationale kornpriser. Inden 1860'erne var Danmark en betydelig netto korneksportør. Men grundet faldende kornpriser begyndte man at anvende kornet i den animalske produktion (Ingemann, Jan, 2006).

Den øgede animalske produktion fik i første omgang andelsmejerierne til at opstå i

Danmark. Det er mere end 125 år siden, at det første andelsbaserede mejeri blev bygget i Hjedding. Få år efter kom slagterierne med og nogle år senere igen andelsbaserede foderstofsvirksomheder.

Dermed var mange forsynings og afsætningsvirksomheder indenfor landbrugssektoren på relativ kort tid blevet andelsbaserede. Siden er andre virksomheder som bygger på andelsprincipperne opstået, hvilket er set indenfor dagligvare- og maskinbranchen.

Med andelssektorens udvikling opnåede landmændene medejerskab af værdiopbygningen i forarbejdningsleddet – og mindst lige så vigtigt med leveringsretten en sikker afsætning af deres produkter.

Leveringsretten smidiggjorde landmændenes udviklingsmuligheder, idet udvidelser kunne foretages uden usikkerhed om afsætning af den øgede produktion. Leveringsretten forbedrede derved også landbrugets finansieringsmuligheder, idet langvarig fast afsætning af en virksomheds produktion fjerner en væsentlig risikofaktor. Forhold der stadig er gældende.

Andelsvirksomhederne er vokset betydeligt i volumen og der er sket en markant konsolidering blandt andelsvirksomhederne på nationalt plan. De største andelsvirksomheders omsætning er i dag ganske betydelig og kan sammenlignes med øvrige større danske virksomheder (Hansen, H.O., 2005).

Siden andelsvirksomhedernes start er internationaliseringen løbende taget til i fart. Med konsolideringerne i andelssektoren har de største danske andelsvirksomheder nu også på internationalt plan en stor betydning. Dette er en naturlig konsekvens af, at eksportandelen af råvarerne er ganske betragtelig.

Eksportandelen er i dag er så betydelig, at langt den meste del af de indleverede råvarer til andelsvirksomhederne bliver solgt forarbejdet på udenlandske markeder. Det betyder, at landmandens (andelshaverens) afregningspris i dag afspejles af de danske produkter konkurrenceevne på udenlandske hjemmemarkeder.

Andelssektorens udfordringer

Udviklingen har medført, at de »principper«, der blev udstukket for driften af en andelsvirksomhed i 1880'erne, kan være svære at efterleve i dag. Da principperne om solidaritet, ens priser, leveringsret etc. blev nedskrevet tilbage i 1880'erne, var de gældende for en mindre kreds af landmænd. På det tidspunkt var der en større homogenitet blandt andelshaverne end i dag, hvor der er stor forskel på produktionsstørrelse, produktionsform og sågar nationalitet.

EN DØDSDØMT ANDELSFORENING

Hvor Andelsfolk i disse tider kommer sammen og i Smaaulynger drøfter Andelssag, er det meget almindeligt at høre den Udtalelse, at i tidligere Tider var der noget ideelt, noget opløftende over Andelsbevægelsen, men nu er det forbi. I vore Dage er enhver Gnist af ideelt forsvundet, og Andelsbevægelsen er bleven en Kamp for egne Interesser og pengelege Fordele. Og ogsaa på Tryk kan man af og til møde den samme Tankegang. Nu vilde det være uhyre trist, om der var nogen Sandhed i dette, thi en Bevægelse, der har mistet det ideelle, er dødsdømt.

Samvirke 1933

Men som det fremgår af tekstfiguren til højre, er udfordringerne ikke nye. Også i 1933 blev der sat spørgsmålstejn ved andelssektorens idealer.

Trods en stadig »Kamp for egen interesse og pengelige fordele« har andelselskaberne overlevet og vokset sig internationalt stærke i den forgangne periode.

Selv om der ikke er grund til at tvivle på en fortsat udvikling af andelssektoren, er det relevant i en krise- og brydningstid at forholde sig til nogle af de udfordringer, sektoren møder.

Sammenhængskraften under pres

Andelsvirksomhederne er, som det tidligere er fremhævet, vokset betydeligt i volumen. For en generation siden kendte mange andelshavere bestyrelsesmedlemmerne i andelsvirksomheden. Det var måske naboen. Bestyrelsen for mejeriet eller slagteriet bestod typisk af andels-havere fra samme sogn. Det gav indblik, viden og forståelse for andelsvirksomhedens virke.

Som følge af den strukturudvikling, andelsvirksomhederne og andelshaverne har været igennem, er tilknytningsforholdet i dag mere løst, og kommunikationen mellem virksomheden og andelshaveren foregår på andet niveau. Det samme er forholdet og dermed sammenhængskraften andelshaverne imellem.

Sammenhængskraften er under pres af flere årsager. Fx kan nævnes:

- Specialisering andelshaverne imellem. Et eksempel på den interne interessekonflikt er forholdet mellem konventionel og økologisk mælk.
- 20 % af andelshaverne leverer 80 % af råvarerne til andelsvirksomhederne. En så stor difference i forholdet mellem antallet af andelshavere (leverandører) og indvejningsmængden skal umiddelbart give et pres på afregningsprisstrukturen. De 20 % vil søge at opnå fordele ved at levere den store mængde, og selv marginale ændringer i af-

regningsprisen kan have stor betydning på deres driftsresultat. Disse andelshavere vil også påpege, at deres andel af omsætningen er uforholdsmæssig stor i forhold til deres indflydelse, og samtidig vil deres økonomiske incitament for udvikling af andelsvirksomheden være en anden end flertallets.

De solidariske principper i andelstanken – »en mand én stemme« og »ens pris for ens varer« (uanset antal) sættes under markant pres. Det kræver debat andelshaverne og andelsvirksomheden imellem – hvad er perspektiverne for andelstankerne og hvad er formålet med dem?

Men set fra en finansiel vinkel er disse principper mindre væsentlige, og et eventuelt opbrud vil ikke i væsentlig grad påvirke andelselskabernes og andelshavernes finansieringsmuligheder.

Leveringsretten og -pligten

Leveringsretten og -pligten giver en gensidig afhængighed mellem andelshaveren (leverandør) og andelsvirksomheden (forarbejdning). Det fordrer ligeledes, at der er stærke tillidsforhold andelshaverne imellem.

Det er en unik konstellation, der sikrer, at andelshaveren kan komme af med råvarerne, og typisk uden at skulle forhandle pris, vilkår eller arrangere transport.

På den anden side er leveringspligten, der sikrer, at andelsvirksomheden bliver forsynet med råvarer, der sikrer en tilstrækkelig udnyttelse af kapaciteten.

Den vertikale integration og de synergier, der ligger i afhængigheden mellem andelshaver og -virksomheden mindsker en del af de risici, der typisk er i forholdet mellem råvareleverandør og forarbejdningsvirksomhed.

Med nogle risici reduceret øges kreditværdigheden, idet sikkerheden for tilbagebetaling af finansiering alt andet lige stiger. Konstruktionen er således med at øge finansieringsmulighederne for begge led – både ved investeringer og ved finansiering af driftsunderskud i lavkonjunkturer.

Men netop leveringspligten er under pres i disse år, idet en stigende del af landbrugsproduktionen går forbi andelsvirksomhederne.

Det er primært i svine- og mælkesektoren, at alternativ afsætning er blevet praktiseret. Et eksempel er, at antallet af smågrise der går udenfor landets grænser (og dermed ikke bliver slagtet på danske andelsslagterier) er steget betydeligt gennem de seneste år. Et andet eksempel er mælkesektoren. Da mælkepulverpriserne toppede i 2007, opsgav flere mælkeproducenter deres leveringsaftale med deres danske andelsmejeri med henblik på at opnå en højere afregningspris – og nu rumler det igen.

Begge eksempler illustrerer, at de basale andelstanker er under pres. Den økonomiske profit synes at stå over sammenhængskraften, der skal sikre en langvarig stabil afregningspris til andelshaverne.

Det er naturligt, at den enkelte landmand søger den bedst mulige pris for sine varer. Men det er vigtigt, at den enkelte er klar over, at den umiddelbart bedre betaling for varerne kan have sin pris.

Man afskriver sig leveringsretten og den sikkerhed, det giver. I varierende grad – og succes – påtager man sig også selv at forhandle pris og vilkår. Desuden har vi set, at prisudsvingene på spotvaremarkedet kan være betydeligt større end ved levering til en andelsvirksomhed. Afsætning uden for andelssektoren fordrer derfor typisk en bedre kreditværdighed og en

større buffer til at kunne imødegå prisudsvingene og eventuelle afsætningsproblemer.

For at udnytte kapaciteten i andelsvirksomheden optimalt er det nødvendigt, at der løbende bliver leveret en tilstrækkelig leverance af råvarer.

Sikres andelsvirksomheden ikke en tilstrækkelig stabil råvaretilførsel, udnyttes kapaciteten ikke optimalt, hvilket alt andet lige vil have negativ indflydelse på den afregningspris, andelsvirksomheden kan betale andelshaveren.

Svigtende råvareleverancer kan derfor påbegynde en negativ spiral, der kan være svær at bryde. Og i sidste ende vil manglende kapacitetsudnyttelse også påvirke andelsvirksomhedens finansieringsmuligheder og omkostninger, hvilket igen kan reducere udbetalingerne til andelshaveren.

Medejerskab til værdiopbygning i forarbejdningsleddet

Andelshaverne er medejere af andelsvirksomheden – det ligger i sagens natur. Andelshaverne opnår dermed et medejerskab af den værdiopbygning, der sker i forarbejdningsleddet. Alt andet lige vil landmanden dermed kunne opnå en større afregning ved levering til andelsvirksomhed end til anden virksomhed, idet overskud i andelsvirksomheden udloddes i efterbetaling til andelshaveren (leverandøren), hvor imod det i øvrige virksomheder udloddes til ejerne.

Det er da også vores opfattelse, at det konkurrencemæssige pres, der er mod danske andelsvirksomheder, primært skyldes råvarer, der søger mod udlandet som følge af arbejdsmarkedsmæssige forhold, midlertidige prisudsving etc., hvorimod konkurrencen fra danske privatejede konkurrenter er mindre betydende. Der vil selvfølgelig altid være mindre private virk-

somheder, der opererer i nicheområder, og som derfor kan tilbyde en råvarepris, der kan konkurrerer med andelsselskabets.

For hovedparten af den danske landbrugsproduktion vil medejerskabet i produktionsledet derfor alt andet lige være en fordel.

Andelshavernes finansielle forpligtelser over for andelsselskabet.

Men med medejerskab til værdiopbygningen i forarbejdningsleddet (andelsselskabet) og kapitalen heri følger også en forpligtigelse for andelshaveren, som ikke følger ved levering til anden aftager, hvor der ikke er ejerskab.

Med ejerskabet følger forpligtigelsen til at sikre, at den virksomhed, man er medejer af, har en egenkapital, der giver det råderum, der er nødvendigt for at virksomheden drives optimalt og kan disponere fremadrettet. Dette gælder også, selv om leveringsretten og -pligten jf. tidligere alt andet lige forbedrer virksomhedens finansieringsmuligheder.

Først og fremmest medfører det en interessekonflikt mellem andelshaveren og andelsvirksomheden omkring opbygning af egenkapital. Skal overskud udbetales til andelshaverne til personlig konsolidering, eller skal konsolideringen ske i andelsvirksomheden.

Da andelshaveren ikke kan sælge sine andele, har opbygning af egenkapital i andelsvirksomheden ikke umiddelbart personlig værdi for de enkelte andelshavere. Der vil derfor typisk være et større pres for »udlodning« af overskud end tilfældet vil være fx aktieselskaber. Et pres der forstærkes, når der er indtjeningskrise i landbruget.

Her er det andelsvirksomhedens – og dermed i sidste ende andelshaverens – pligt at sikre, at andelsvirksomheden har den fornødne egenkapital og likviditet til at kunne drive virksomheden.

I krisetider må andelshaveren ikke føle sig fristet til at kræve en betaling for sine varer (eller udlodning i form af efterbetaling), som den basale drift i andelsvirksomheden ikke giver grundlag for.

Andelsvirksomheden vil ikke i væsentligt omfang kunne agere bank for den enkelte andelshaver og via kunstig høj afregningspris eller udlodning dække dennes likviditetsunderskud. Sker det, vil det kunne påvirke andelsvirksomhedens kreditværdighed – og i yderste konsekvens vil det også kunne true andelsvirksomhedens overlevelsessevne.

En kunstig høj afregningspris vil også forsinke den strukturtilpasning og/eller effektivitetsfremgang ved primærproducenterne, der er nødvendig for at fastholde og udvikle en konkurrencedygtig produktion. Med en kunstig høj afregningspris, vil andelsvirksomheden således komme til at kæmpe mod en markeds- og strukturudvikling, som det ikke forekommer realistisk at imødegå.

Modsat gælder dog også, at når konjunkturerne er gode, er ejerkapitalen meget tålmodig. Dette muliggør en meget langsigtet strategi vedr. fx produktudvikling, som på sigt via øget værditilførsel til råvarerne (andelshavernes produkter) vil tilføre ejerne (andelshaverne) øget værdi.

Dette forhold har bidraget til den høje kvalitet og produktudvikling i den andelsbaserede fødevarerindustri, hvilket har bidraget med en forøget indtjening til andelshaveren. Men som nævnt ovenfor kan den større differentiering andelshaverne imellem udfordre tålmodigheden ved dele af ejerkapitalen.

Tiltrækning af kapital til andelsvirksomhederne til udvikling og den fremtidige konsolidering af fødevareindustrien

Kritikken af andelsstrukturens bæredygtighed har bl.a. gået på dens begrænsede mulighed for at fremskaffe egenkapital samt utilstrækkelige investeringsincitament for andelshaverne, da de ikke kan sikre sig andel i værdien af fremtidige indtægtsforventninger.

Strukturtilpasningen blandt andelshaverne mod større landbrug – i Danmark såvel som internationalt – forventes yderligere at forstærke behovet for, at hver enkelt andelshaver opnår et fordelagtigt afkast på fremtidige kapitalindskud i andelsselskaberne.

Det må ligeledes forventes, at konkurrencen om kapitalen forstærkes i takt med internationaliseringen af de store landbrugskoncerner.

Samtidig kan der også rejses spørgsmål om, hvorvidt danske landmænd kan vedblive at rejse kapital til at sikre, at de danske andelselskaber fortsat kan spille en væsentlig rolle i den forventelige fortsatte konsolidering af fødevareindustrien.

En fortsat lånefinansieret ekspansion vil, såfremt der ikke bidrages med egenkapital (evt. vil reduceret efterbetaling etc.), udhule solvensen, hvilket ikke forekommer realistisk på sigt. Geares egenkapitalen for voldsomt, vil lånefinansieringen heraf blive betragtet som risikofyldt, hvorfor lånefinansieringen, i den udstrækning den kan fremskaffes, vil blive bekostelig.

Da de nuværende strukturer vanskeliggør eller umuliggør tiltrækning af investorkapital fra 3. part, vil en fortsat betydelig vækst i andelsvirksomhederne derfor for de fleste skulle

medføre overvejelser omkring de fremtidige ejerforhold og organisation.

Konklusion

I sidste ende skal en virksomhedskonstruktion eller en måde at organisere sig på være til fordel for ejerne/medlemmerne. Tilfører virksomheden/organisationen ingen værdi for til ejerne/medlemmerne, har den i yderste konsekvens ingen berettigelse.

På det direkte spørgsmål, om andelssektoren tilfører værdi til dansk landbrug (andelshaverne og dermed ejerne), må svaret være ja.

Den umiddelbare værdier en ret til at komme af med sine varer og derudover et medejerskab af den værdiopbygning, der sker i forarbejdningsleddet. Afledt heraf følger også, at andelssektoren har bidraget til, at danske landmænd har gode finansieringsforhold sammenlignet med hovedparten af deres europæiske kollegaer.

Mellemregningerne – fx leveringspligten og forpligtigelsen til at sikre tilstrækkelig egenkapital i andelsvirksomheden – er den pris andelshaverne må betale for at opnå den merværdi, som andelsvirksomheden tilfører.

Merværdien i kroner og ører, som andelssektoren tilfører dansk landbrug, er svær at opgøre. Men det forekommer indlysende, at havde der ikke været en væsentlig merværdi, så havde andelssektoren ikke haft en så massiv markedsandel i aftagerleddet fra dansk primær landbrugsproduktion, som tilfældet er.

Men selv andelssektoren kan ikke kompensere for det faktum, at med en eksportandel på 75-90 % vil hovedparten af den danske landbrugsproduktion trods høj kvalitet og fødevaresikkerhed kun være det sekundære valg i

køledisken, da forbrugere primært foretrækker lokale fødevarer.

Yderligere presses de danske andelsvirksomheder i dag af markeds-, lovgivnings- og konkurrencemæssige forhold, der gør, en del af deres »naturlige« råvaregrundlagsøger mod udlandet.

Vi tror på, at de værdier, der ligger i andels-tanken, tjener andelshaverne – og dermed dansk primær landbrug til fordel. Så ja – vi

mener, at andelsbevægelsen er en del af løsningen.

Idealerne og strukturen har altid været udfordret – både i 1933 og 2009 – men andelssektoren har altid formået at forny og videreudvikle sig med henblik på at optimere den afregning, der tilbydes dansk landmænd. Det mener vi også, at andelssektoren i samspil med andelshaverne vil kunne præstere fremover.

Litteratur

Samvirke, december 2008

Hansen, Henning Otte, 2005; Vækst i fødevarerindustrien

Ingemann, Jan, 2006, Andelsorganisation i det landbrugsindustrielle kompleks – en historisk oversigt.

